

ВІДГУК

офіційного опонента Рижигов Вадима Степановича
на дисертаційну роботу **Білявця Сергія Яковича**
«Методична система формування професійної компетентності майбутніх
офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних
дисциплін»

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальностями - 13.00.02 – теорія та методика навчання
(загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни),
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Вибір теми та актуальність дослідження обумовлені низкою чинників, а саме потребою у гарантуванні національної безпеки й оборони, відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей, деокупації Кримського півострова, а також зобов'язання України щодо виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, посилення співпраці з НАТО щодо створення дієвої системи запобігання та протидії різним видам загроз.

Нормативно-правові документи, що регламентують професійну підготовку офіцерів у ДПСУ, вимагають від них здатності здійснювати організацію охорони державного кордону на ділянці відповідальності й управляти діями прикордонних підрозділів при проведенні спеціальних заходів щодо затримання правопорушників, уміння працювати з людьми, виховувати підлеглих і виконувати інші завдання, які потребують високого рівня професійної компетентності. Необхідність протидії збройним провокаціям з боку РФ також актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих офіцерських кадрів, здатних не лише приймати обґрунтовані й ефективні управлінські рішення з питань охорони державного кордону, а й планувати та вживати комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів у зоні проведення Операції об'єднаних сил, використовувати всі види сучасного озброєння, військову та спеціальну техніку, знати тактику і стратегію ведення бойових дій, особливості

13
14
1138
03 20 19
НАДДСУ ім. Б. Хмельницького

організованого та швидкого переміщення сил і засобів підрозділів, частин і з'єднань,

З огляду на ці чинники актуальність теми дисертаційної роботи **Білявця Сергія Яковича** «Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін» поданої на рецензування, сумнівів не викликає.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертаційної роботи обґрунтовано на належному рівні. Дослідження проведено протягом тривалого періоду з 2012 до 2019 року. В цей період було з'ясовано стан розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, визначено педагогічну сутність базових понять дослідження. На основі узагальнення зарубіжного досвіду визначити особливості, організаційні й дидактичні основи підготовки офіцерів збройних сил і правоохоронних органів у країнах Європи та США. Уточнено й охарактеризовано структуру і зміст професійної компетентності офіцера-прикордонника. Визначено критерії та показники професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників і охарактеризовано рівні її сформованості. Обґрунтована концепція формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін з урахуванням результатів аналізу педагогічної теорії й освітньої практики. Науково обґрунтовано педагогічні умови, розроблено практичну методичну систему формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін та створено її структурну модель. Розроблено технологію впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін в освітній процес вищого навчального закладу. Експериментально перевірено ефективність авторської концепції і методичної системи формування професійної компетентності

майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Дослідницько-експериментальну роботу проведено на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національної академії Національної гвардії України, Кінологічному навчальному центрі Західного регіонального управління, Азово-Чорноморському регіональному управлінні, Управлінні професійної підготовки та організації освітньої діяльності Департаменту особового складу Адміністрації ДПСУ з професійної підготовки персоналу ДПСУ, Головному центрі підготовки особового складу ДПСУ імені генерал-майора Ігоря Момота.

Значимість роботи посилює і те, що її виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи і науково-технічної діяльності Національної академії державної прикордонної служби України в межах науково-дослідних робіт: «Науково-теоретичні та компаративістські основи навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін» (шифр 217-0091 І); «Теорія і практика формування спеціальних умінь ідентифікації у майбутніх офіцерів-прикордонників» (шифр 217-0090 І); «Теоретичні та методичні основи розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки в магістратурі» (шифр 216-0167 І).

Відповідно до теми дисертації Білявець С.Я. чітко сформулював науковий апарат дослідження, застосував адекватні завданням методи наукового пошуку, що дало можливість успішно досягти поставленої мети, яка полягає в обґрунтуванні концепції, розробці і експериментальній перевірці ефективності методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, а також технології її впровадження.

3. Достовірність і наукова новизна одержаних результатів.

Дисертант одержав такі наукові результати:

уперше: - обґрунтував концепцію та методичну систему формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін;

- розробив структурну модель і технологію впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін;

- обґрунтував педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, що активізують функціонування всіх підсистем методичної системи;

удосконалив: - структуру і зміст професійної компетентності офіцера-прикордонника з урахуванням сучасних тенденцій професійної діяльності офіцерів-прикордонників;

- методику діагностики сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників на основі використання критеріїв, показників і характеристики рівнів;

набули подальшого розвитку: - узагальнення зарубіжного досвіду навчання військовослужбовців військово-спеціальних дисциплін;

- уявлення про особливості, організаційні й дидактичні засади навчання офіцерів збройних сил та правоохоронних органів у XX–XXI століттях у країнах Європи та США, а також про педагогічну сутність понять «професійна компетентність офіцера-прикордонника» і «методична система формування професійної компетентності».

Крім того, інтерес представляють й інші аспекти дисертаційного дослідження Білявця С.Я., а саме:

- підготовлені навчально-методичні матеріали для викладання навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби», «Прикордонний контроль (Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон)» та ін. з урахуванням сучасних тенденцій діяльності офіцера ДПСУ;

- розроблені та науково обгрунтовані практичні методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

4. Значущість отриманих результатів для науки і практичного використання. Дисертаційна робота Білявця Сергія Яковича, безперечно, має вагоме практичне значення, яке полягає в тому, що одержані результати дослідження достатньо обгрунтовані, пройшли апробацію та готові до впровадження в практику викладання військово-спеціальних дисциплін в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у вищих військових навчальних закладах.

Автор розробив і впровадив в освітній процес вищого військового навчального закладу навчально-методичні матеріали для викладання навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби», «Прикордонний контроль (Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон)» з урахуванням сучасних тенденцій діяльності офіцера ДПСУ. Розробив підручник «Охорона та захист державного кордону в умовах загострення воєнно-політичної обстановки» для викладання навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби», «Прикордонний контроль (Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон)» з урахуванням професійних вимог до офіцера ДПСУ в умовах загострення воєнно-політичної обстановки. Підготував програму і зміст комплексного практичного заняття для курсантів випускного курсу всіх факультетів НАДПСУ з тактики прикордонної служби.

Обгрунтовані автором Білявцем С.Я., в дисертації висновки, сформульовані методичні рекомендації, положення було апробовано на 18-ти наукових конференціях різного рівня.

Матеріали дисертації, результати і висновки дослідження можуть бути використані в освітній діяльності навчання військово-спеціальних дисциплін

у вищих військових навчальних закладах при підготовці майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України.

5. Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в наукових фахових виданнях.

Для розв'язання поставлених завдань автор опрацював 394 літературних джерела, з них 38 – іноземними мовами. Усі наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 46 наукових працях, із них 1 монографія, 12 наукових статей (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 11 статей (1 – у співавторстві) – у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних або видаються в іноземних державах, 18 публікацій (3 – у співавторстві) – у матеріалах наукових конференцій, 4 праці (1 – у співавторстві) – додатково відображають результати дисертації.

Отже, дисертант дотримав вимоги наказу Міністерства освіти і науки № 1112 від 17.10.2012 р. щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

6. Відповідність структури та змісту дисертації вимогам щодо докторських дисертацій.

Структура дисертаційного дослідження **Білявця С.Я.** зумовлена його змістом, який відповідає основним завданням дослідження і відображає хід їх виконання.

У **першому розділі** автор висвітлив сутність і зміст ключових понять дослідження, особливості професійної діяльності та професійно-особистісні вимоги до офіцерів ДПСУ, розкрив сутність, структуру і зміст професійної компетентності офіцерів-прикордонників, охарактеризував теоретичні та методологічні засади навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін.

У **другому розділі** автор докторського дисертаційного дослідження, **Білявець Сергій Якович** розкрив історичні засади підготовки молоді до

військової діяльності в Україні, особливості навчання офіцерських кадрів у провідних країнах світу в XIX–XXI ст., організаційні й дидактичні засади навчання офіцерів у XX–XXI ст. у країнах Європи та в США.

У **третьому розділі** – «Організаційні та практичні засади навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальних дисциплін» – подано характеристику критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, висвітлено результати аналізу традиційної системи навчання військово-спеціальних дисциплін із позиції системного і компетентнісного підходів, а також стану сформованості професійної компетентності курсантів за традиційної системи навчання.

З урахуванням результатів наукових праць (О. Барабанщиков, С. Гречко, В. Костенко, О. Тогочинський, Т. Трегубенко, Г. Юхновець, Г. Яворська та ін.) і компонентного складу професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників автор виокремлює чотири критерії її сформованості, зокрема когнітивний (служить для діагностики когнітивного компонента професійної компетентності), діяльнісний (призначений для оцінювання діяльнісного компонента), ціннісно-мотиваційний (служить для діагностики ціннісно-мотиваційного компонента) і професійно-особистісний (для оцінювання професійно-особистісного компонента).

У **четвертому розділі** – «Концептуальні засади розроблення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін» – обґрунтовано концепцію формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін і відповідну методичну систему.

Результати аналізу й узагальнення організаційних і дидактичних засад підготовки офіцерів до діяльності з охорони й захисту державного кордону засвідчили наявність суперечностей в освітньому процесі НАДПСУ. Ці суперечності, а також нові виклики й загрози на державному кордоні, складна

воєнно-політична ситуація обумовили актуальність модернізації освітнього процесу у ВВНЗ і необхідність розроблення сучасної методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Цю методичну систему спрямовано на покращення якості підготовки офіцерів для прикордонного відомства, забезпечення взаємної відповідальності суб'єктів освітнього процесу за кінцеві результати навчання офіцерів-прикордонників.

У п'ятому розділі – «**Організація, методика та результати експериментального дослідження**» – висвітлено особливості організації, етапи й методику проведення педагогічного експерименту, проаналізовано результати експериментальної роботи та висвітлено педагогічні резерви освітнього процесу щодо формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Формувальний етап педагогічного експерименту тривав з вересня 2013 до травня 2017 року і передбачав упровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін відповідно до запропонованої концепції. Він проходив у чотири етапи відповідно до років навчання курсантів.

Отже, упровадження методичної системи забезпечило виведення з рівноваги замкненої інертної системи освітнього процесу НАДПСУ, що було необхідно для покращення якості підготовки офіцерів для прикордонного відомства, забезпечення взаємної відповідальності суб'єктів освітнього процесу за кінцеві результати навчання офіцерів-прикордонників.

Підсумки дисертаційного дослідження відображено у загальних висновках, які є достовірними, корелюють з висновками до кожного з розділів і відображають досягнення мети й виконання завдань дослідження.

В авторефераті повною мірою відображено зміст, структуру дисертаційного дослідження, зазначені результати та висновки. **Автореферат**

та дисертація оформлені відповідно до чинних вимог, зміст автореферату в повній мірі відображає основні положення дисертації.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Високо оцінюючи результати дослідження Білявця С.Я., доцільно висловити окремі міркування та дискусійні питання, що виникли в процесі рецензування дисертації та вимагають окремих уточнень і пояснень.

1. Необхідність впровадження системного підходу в процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів прикордонників під час навчання військово-спеціальним дисциплінам, яку переконливо доводить автор, не викликає жодних сумнівів. Разом з тим, під час характеристики поняття «система» в першому розділі автору необхідно було б вказати праці науковців, які досліджують питання військової системи та системного підходу в організації та ведення бою, враховуючи при цьому, що менеджмент системного підходу історично вперше було розкрито науковцями у військових організаціях, починаючи ще із давнини, зокрема Китайської армії.

2. Результати аналізу наукових праць щодо професійної мотивації, а також практичне значення основних мотивів, що включено до змісту мотиваційно-ціннісного компонента професійної компетентності, показує важливість їх формування в офіцерів-прикордонників під час навчання військово-спеціальних дисциплін (сторінка 87-88 дисертаційної роботи). Автору доцільно було подати у вагових коефіцієнтах значення цих властивостей за результатами опитування курсантів і офіцерів, процедура якого наведена у дисертації. Це підкреслило б значимість мотиваційно-ціннісного компонента для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання військово-спеціальних дисциплін.

3. У першому підрозділі другого розділу «Підготовка молоді до військово-професійної діяльності» у ретроспективі автор досить ґрунтовно розкриває історичні аспекти становлення військової освіти, проводить у

ретроспективний аналіз підготовки молоді до військово-професійної діяльності, але на наш погляд не виділяє окремо позитивні та негативні моменти в цьому аналізі. Дослідивши проаналізовані позитивні моменти, які розкрито автором в історичному аналізі військової освіти на теренах України, ми вважаємо, що автор мабуть і мав на увазі використання позитивного історичного досвіду у сьогоденні освітнього процесу підготовки прикордонників. Але ми вважаємо що конкретне вказування на позитивні моменти історичного досвіду підготовки молоді як захисника своєї країни показало б позитивний практичний момент цього розділу в більш практичному розмінні.

4. Автор на сторінці 138 вказує, що на думку експертів у галузі військової освіти, військові коледжі США в 1960-ті роки ввібрали найгірші риси, характерні для системи американської освіти в цей період. Зокрема, курсанти і студенти навіть не склали іспитів і не отримували оцінок. Єдиним винятком був Військово-морський коледж, у якому на початку 1970-х років зрозуміли важливість якісної підготовки старшого офіцерського корпусу і прагнули розширити інтелектуальні та військові горизонти офіцерів, щоб вони мали уявлення про стратегічні й оперативні питання, які покладені на військове керівництво США. Проте, залишалася не вирішеною одна суттєва проблема: флот відмовлявся направляти своїх кращих офіцерів або співробітників до військових коледжів. Цю проблему, коли командири військових підрозділів відмовляються відправляти на подальше навчання своїх кращих офіцерів, можна пояснити тим, що висококласних фахівців немає ким замінити. Тому ми вважаємо, що у дисертації потрібно було також акцентувати увагу на цій проблемі у контексті Збройних Сил України та ДПСУ.

5. У третьому розділі автор наводить характеристику навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальним дисциплінам з позиції системного підходу з врахуванням змін в організації освітнього процесу, пов'язаних з подіями на кримському півострові та в південно-східних

областях України, Російської агресії проти України та участі офіцерів-прикордонників у АТО, які обумовили зміни у підходах до змісту моделі підготовки курсантів НАДПСУ. Упродовж 2015–2016 рр. відбулось переформатування освітнього процесу, в основу якого закладено військово-прикордонну складову, що забезпечує тактичний рівень підготовки офіцерів ДПСУ. Зміст цієї компоненти сформовано автором з урахуванням досвіду оперативно-службової та оперативно-бойової діяльності органів і підрозділів ДПСУ в зоні проведення АТО, у тому числі в складі сил спеціальних операцій. Але без врахування практичної складової системного підходу буде неповною така характеристика навчання майбутніх офіцерів-прикордонників військово-спеціальним дисциплінам. На наш погляд необхідно було схематично чи описово показати системність в освітнього процесу при опануванні курсантами прикордонниками військово-спеціальних дисциплін з урахуванням міжпредметних зв'язків.

6. На нашу думку повторення у п'ятому розділі «Організація, методика та результати експериментального дослідження» формули з розрахунку t -критерію Стьюдента для кожного критерія оцінки (когнітивного, ціннісно-мотиваційного, професійно-особистісного та комплексного критерію (середнє значення)) сторінки 319-324 дисертації є недоречним, оскільки формула має однакову структуровану частину і є базовою основою відповідних розрахунків для визначення критеріального значення. Достатньо було лише раз згадати цю формулу з подальшим поясненням особливостей її використання для кожного критерію оцінки.

7. Ми вважаємо, що ще раз виділяти публікації автора по темі дисертаційного дослідження в окремому додатку (Додаток Ф) є недоцільним, тому що в анотації дисертації є перелік публікацій автора дисертації, і після кожного розділу вказані публікації які розкривають суть та зміст цього розділу дисертаційного дослідження.

Висловлені зауваження і побажання носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного **Білявцем Сергієм**

Яковичем дисертаційного дослідження «Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін».

8. Висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертація Білявця С. Я. «Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін» є самостійним завершеним науковим дослідженням актуального наукового завдання.

2. Усі положення дисертації науково обгрунтовані, мають характер наукової новизни; достовірність та вірогідність висновків забезпечені під час дослідження.

3. Поставлена автором мета, сформувані завдання дослідження розв'язані глибоко та доказово. Всі положення, що виносяться на захист, теоретично обгрунтовано, їх зміст викладено в основних висновках до дисертації. Висновки і рекомендації у дисертації сформульовано ґрунтовно і переконливо.

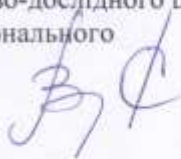
4. Дисертаційне дослідження має практичне значення, що засвідчують отримані результати впровадження у науковій та освітній діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт реалізації № 26/1/796 від 11.12.2017 р.) і Національної академії Національної гвардії України (акт реалізації № 2/161 від 18.06.2018 р.), у процесі професійної підготовки персоналу Кінологічного навчального центру Західного регіонального управління (акт реалізації № 32/17 від 04.01.2018 р.) та Азово-Чорноморського регіонального управління (акт реалізації від 02.02.2018 р.) ДПСУ, у діяльності Управління професійної підготовки та організації освітньої діяльності Департаменту особового складу Адміністрації ДПСУ з професійної підготовки персоналу ДПСУ (акт реалізації від 22.03.2018 р.), в освітньому процесі Головного центру підготовки особового складу ДПСУ імені генерал-майора Ігоря Момота (акт реалізації від 12.09.2018 р.).

5. Структура дисертації та обсяг основного тексту відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій. Назва роботи відображає її мету, зміст теоретичної частини та експериментального дослідження. Зміст автореферату ідентичний змісту дисертаційної роботи.

Отже, дисертація відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно постанови Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), що надає підстави для присудження Білявцю Сергію Яковичу наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями - 13.00.02 – теорія та методика навчання (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни), 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

Провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу
військово-гуманітарних досліджень
науково-дослідного управління військово-гуманітарних,
інформаційно-психологічних, геоінформаційних та
військово-технічних досліджень Науково-дослідного центру
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
доктор педагогічних наук, професор

В.С.Рижиков

Підпис Рижикова В.С. засвідчую:

Начальник відділу персоналу та стройового
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
підполковник

В.В. Дубенець